

**Міністерство внутрішніх справ України
Донецький державний університет внутрішніх справ**

СЕМЕНИШИНА-ФІГОЛЬ БОГДАНА МИКОЛАЇВНА

УДК 343.9:343.77 (477)

**КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗАПОБІГАННЯ
КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ
ВІДНОСИН В УКРАЇНІ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Маріуполь – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Донецькому державному університеті внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
Вітвіцький Сергій Сергійович,
Донецький державний університет
внутрішніх справ,
ректор

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Карчевський Микола Віталійович,
Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка,
перший проректор

кандидат юридичних наук, старший
дослідник
Лосич Сергій Васильович,
Департамент боротьби з
наркозлочинністю Національної поліції
України, заступник начальника
управління боротьби з наркозлочинністю
в Дніпропетровській області

Захист відбудеться «25» вересня 2021 року о 12.00 на засіданні спеціалізованої
вченої ради К 11.737.01 у Донецькому державному університеті внутрішніх справ за
адресою: 87554, м. Маріуполь, проспект Адмірала Луніна, 89.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Донецького державного
університету внутрішніх справ за адресою: 87554, м. Маріуполь, проспект Адмірала
Луніна, 89.

Автореферат розіслано «20» серпня 2021 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

А.О. Данилевський

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Відповідно до ст. 14 Конституції України земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави, яка полягає в забезпеченні раціонального використання земельних ресурсів, збереженні й відтворенні родючості ґрунтів, захисті їх від псування і забруднення, реалізації громадянами, юридичними особами, державою права власності та землекористування відповідно до закону. Проблеми, пов'язані зі створенням механізму належної охорони цього природного дару, накопичувалися протягом багатьох десятиліть, а широкого масштабу набули в останні десятиліття, коли суттєво зросла інтенсивність використання, а також виявлятися негативні екологічні наслідки техногенного характеру: забруднення, засмічення, псування земель, опустелювання й засолення земель сільськогосподарського призначення, деградаційні процеси, виснаження ґрунтів тощо. Такий стан речей викликав потребу розроблення нових і вдосконалення існуючих юридичних механізмів забезпечення охорони довкілля в цілому та окремих його елементів, у тому числі й земельних ресурсів.

Відповідальність за порушення у сфері земельних відносин є складовою частиною правового забезпечення раціонального використання й охорони земель, яка спрямована на стимулювання додержання земельно-правових норм, відновлення порушених прав суб'єктів, а також запобігання вчиненню правопорушень у сфері земельних відносин. Однак, відкриття ринку землі без належного законодавчого врегулювання та відпрацювання схеми відповідальності за вчинені кримінальні правопорушення може призвести до збільшення їхньої кількості в цій сфері та спричинення збитків державним інтересам. Адже залучення землі до вільного обігу на ринку, зважаючи на недосконалість нормативно-правового регулювання таких відносин, призведе до різкого збільшення зловживань у цій сфері. Так, з кожним роком кількість нерозподілених земель зменшується, зокрема якщо у 1990 році, до початку земельної реформи, частка земельного фонду, яка перебувала у власності держави становила 100 % (60,3 млн га), то на сьогодні частка такої власності складає 48,9 % (29,49 млн га), приватної – 51,0 % (30,75 млн га), колективної (згідно з державними актами) – 0,1 % (60 тис. га). Чинниками, які погіршують криміногенну ситуацію в сфері земельних відносин, є також високий рівень рентабельності та прибутковості проведення операцій із землею (оренда, продаж, зміна цільового призначення тощо), що сприяє тінізації ринку земельних ресурсів, обумовлюють безконтрольне розпорядження землею посадовцями місцевих органів влади та управління. Така детермінація сприяє вчиненню незаконних операцій із землею, які за останні десять років зросли з 387 (2009 р.) до 1669 (2020 р.) (частка у структурі екологічної злочинності становить 4,8 %), а кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності зменшилася на 27 %.

Однак, незважаючи на проведені 18594 перевірки дотримання вимог земельного законодавства у 2020 році, винесені 1932 клопотання і 5331 приписів, складено 4542 протоколи і 4149 постанови про накладення стягнень на суму 3,3 млн грн, а 1721 матеріал направлено до прокуратури, недостатньо реалізується одне з головних завдань – мінімізація вчинення кримінальних правопорушень. Викликає занепокоєння той факт, що кримінальна ситуація у сфері земельних відносин загострюється зацікавленістю суб'єктів у збереженні «таємниці» вчиненого діяння, які не допускають виявлення та припинення

вчиненого протиправного діяння, що обумовлює значну частку латентної злочинності у цій сфері (70–80 % кримінальних правопорушень залишаються невиявленими).

У юридичній літературі різним аспектам, які стосуються проблем екологічної злочинності, приділялась увага у роботах відомих вітчизняних та зарубіжних вчених в галузі кримінології та кримінального права, зокрема Ю. М. Антоняна, М. М. Бабаєва, А. М. Бабенка, О. М. Бандурки, В. С. Батиргарєєвої, В. М. Бесчастного, В. В. Вітвіцького, А. П. Гетьмана, В. В. Голіни, Б. М. Головкина, О. М. Джужі, А. І. Долгової, О. О. Дудорова, Е. М. Жевлакова, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, О. М. Костенка, В. М. Кудрявцева, О. Г. Кулика, Ю. О. Левченка, О. М. Литвинова, В. В. Леня, Є. С. Назимка, В. О. Навроцького, Г. С. Поліщука, О. В. Одерія, А. В. Савченка, В. І. Шакуна, Н. М. Ярмиш та інших.

Окремі питання проблем кримінально-правової та кримінологічної охорони земель були реалізовані в роботах О. М. Будяченко, С. Б. Гавриша, О. В. Заїчка, Т. В. Корнякової, В. К. Матвійчука, О. В. Мельник, Р. О. Мовчана, Ю. В. Орлова, О. О. Пенязькової, Є. О. Письменського, В. М. Присяжного, М. І. Сингаєвської, О. В. Скворцової, О. С. Тарасенка, О. В. Ткаченка, Ю. А. Турлової, І. О. Харь, О. О. Череміса, А. М. Шульги, М. В. Шульги.

Праці згаданих науковців мають фундаментальний характер і становлять теоретичне підґрунтя для вдосконалення різних аспектів запобігання злочинності у сфері охорони довкілля. Однак, в умовах погіршення криміногенної ситуації, докорінних змін кримінального процесуального законодавства та правозастосовної практики, особливості запобігання самовільному зайняттю, незаконному заволодінню земельними ділянками, їх використанню не за призначенням, забрудненню і псуванню потребують окремого комплексного дослідження, результатом якого мають стати науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на вирішення наявних кримінологічних задач. Зазначені обставини й зумовили обрання цієї теми дисертації, визначили об'єкт та предмет дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України № 392/2020), Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126); Державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. № 743 р.); Стратегії реформування системи державного нагляду (контролю) (розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2017 р. № 1020-р.), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454), Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр. (постанова загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р.), а також згідно тематики науково-дослідних робіт Донецького юридичного інституту МВС України на 2017–2020 роки «Теоретико-прикладні основи забезпечення якості кримінального законодавства у сфері боротьби із злочинністю» (№ 0116U006148).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є теоретичне узагальнення та розв'язання комплексної науково-прикладної задачі запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин в Україні за допомогою кримінологічних засобів, що полягає у розробленні

пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення законодавства та відповідної правозастосовної практики.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

- розкрити зміст земельних відносин в Україні;
- провести кримінологічний аналіз кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин;
- розкрити особливості зарубіжного досвіду кримінально-правової охорони земельних відносин;
- охарактеризувати стан, структуру, динаміку та географію кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин в Україні;
- виокремити детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин;
- визначити кримінологічно значущі ознаки осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері земельних відносин;
- сформулювати концептуальне бачення загальносоціальних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин;
- розробити спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин;
- запропонувати індивідуально-профілактичні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, пов'язані з запобіганням, виявленням та припиненням кримінальних правопорушень у сфері довкілля.

Предмет дослідження – кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішення обумовлених нею задач використовувались загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема *системно-структурний* – для аналізу земельних відносин та запобігання кримінальним правопорушенням у цій сфері як цілісної теоретико-прикладної проблеми в межах усієї роботи (розділи 1–3); *історико-правовий* – у процесі визначення соціальної обумовленості криміналізації протиправних діянь у цій сфері, теоретичних досліджень, законодавства й правозастосовної практики (підрозділи 1.1, 1.2, 3.1); *формально-логічний* – з метою надання кримінально-правової та кримінологічної характеристики кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин (підрозділ 1.2, розділ 2); *компаративістський* – для виявлення особливостей запобігання таким кримінальним правопорушенням в Україні та зарубіжних країнах, а також оцінки можливостей упровадження іноземного досвіду у вітчизняну правозастосовну практику (підрозділи 1.3, 3.2, 3.3); *контент-аналізу* – під час опрацювання матеріалів кримінальних проваджень за окремими кількісними та якісними параметрами з подальшою інтерпретацією одержаних результатів у дисертаційній роботі (підрозділи 2.1, 2.3, 3.2, 3.3); *моделювання* – при формулюванні висновків до розділів і загальних оцінок, а також пропозицій щодо удосконалення кримінологічного запобігання та практики його застосування (розділи 1–3); *логіко-нормативний* – для аналізу законодавчих та відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів з питань запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля (підрозділи 1.1, 1.2, 3.1, 3.2); *психологічні* методи (опитування, тестування, експерименти) надали змогу виявити особливості особи-злочинця (підрозділи 2.3); *статистичний* метод – для здійснення аналізу зібраних емпіричних даних, а також офіційної статистичної звітності (підрозділи 1.2, 2.2, 2.3, 3.2, 3.3).

Емпіричну базу дослідження становлять зведені дані вивчення 243 кримінальних проваджень розпочатих за ознаками ст. 197-1, 239–239-2, 252, 254 КК України упродовж 2015–2020 рр. на території східного регіону України (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська та Харківська області), а також 87 вироків, винесених судами України щодо кримінальних правопорушень відповідної категорії в зазначений період (з усіх регіонів країни); узагальнені результати опитувань 53 прокурорів та 257 працівників Національної поліції у Дніпропетровській, Донецькій, Київській, Луганській, Харківській, Полтавській, Хмельницькій областях; 77 працівників Департаменту сертифікації та контролю за використанням та охороною земель Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру (Держгеокадастру); аналітичні узагальнення МВС України, Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України, Держгеокадастру, Державної екологічної інспекції (Держекоінспекції) України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним з перших в Україні комплексним монографічним дослідженням запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин в Україні з урахуванням сучасного стану кримінального, кримінального процесуального законодавства та правоохоронної діяльності. У роботі обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, зокрема:

вперше:

- обґрунтовано багатофункціональний підхід до кримінологічної політики у сфері земельних відносин, яка спрямована на охорону землі як об'єкта довкілля, правовідносин земельної власності та сільськогосподарської діяльності;

- сформульоване авторське визначення запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин як діяльність уповноважених державних органів спрямована на протиправні кримінально-карані діяння пов'язані з володінням, користуванням, розпорядженням, охороною, раціональним використанням й відтворенням земель та полягає в реалізації на загальнодержавному, регіональному та відомчому (міжвідомчому) рівнях комплексу запобіжних заходів, що включають системний кримінологічний аналіз, виявлення та усунення детермінантів, які сприяють учиненню окремих кримінальних правопорушень, викриття осіб (їх об'єднань), які вчиняють такі діяння, виявлення і припинення злочинних дій на стадіях підготовки або замаху, а також відвернення (мінімізація) негативних наслідків шляхом відшкодування завданих збитків, повернення незаконно здобутих активів, відновлення порушених прав;

- розкрито зміст елементів кримінологічної характеристики кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин, зокрема відомості про стан, структуру й динаміку кримінально караних діянь цієї категорії, детермінанти, які сприяють їх учиненню, соціально-психологічні ознаки правопорушників (службові особи, організовані групи,), а також наведено кореляційні зв'язки між поведінкою особи злочинця зі ступенем латентності кримінальних правопорушень та ефективністю вжиття заходів запобігання;

- проведено класифікацію суб'єктів, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері земельних відносин залежно від їх правового статусу й ступеня доступу до земельних ресурсів (загальний, спеціальний) та

виокремлені способи вчинення протиправних дій службовими особами (прості, складні, завуальовані), що має значення для виявлення джерел інформації про підозрюваного, обрання тактичних прийомів запобігання;

– запропоновано напрями взаємодії суб'єктів запобігання порушенням у сфері використання та охорони земель і дотримання вимог земельного законодавства, виділяючи монорегуляторну та полірегуляторну моделі регулювання охорони природи й використання природних ресурсів;

удосконалено:

– поняття «земля», «земельні відносини», «кримінальні правопорушення у сфері земельних відносин»;

– наукові підходи щодо механізму запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин як сукупність нормативно-правових та організаційно-інституційних засобів спрямованих на забезпечення належного використання і охорони земель, запобігання, виявлення й припинення кримінально-караних діянь;

– законодавче врегулювання положень кримінального законодавства України у сфері земельних відносин на основі вивчення зарубіжного досвіду, з огляду на різницю правових традицій держав постсоціалістичної, континентальної та англо-американської правових сімей;

– напрями спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин шляхом контрольно-наглядової діяльності (визначення правового статусу державних інспекторів Держгеокадастру, Державної екологічної інспекції як носія державно-владних функцій і повноважень) та моніторингу земельних відносин;

дістало подальший розвиток:

– кримінологічні підходи до систематизації земельних відносин (відносини власності у сфері землекористування (у т.ч. право власності на земельну ділянку), у сфері управління земельним фондом (управлінські земельні відносини), у сфері раціонального використання й охорони земель (землеохоронні відносини)) й розроблення заходів запобігання за кожним з них;

– аргументація необхідності зосередження всіх кримінально-правових заборон у сфері земельних відносин в розділі VIII Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення проти довкілля» й об'єднання складів кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 і 2 ст. 197-1, ст. 239-1 та 239-2 КК України в один загальний склад – «Незаконне заволодіння земельними ресурсами»;

– з урахування реформування земельного законодавства (відкриття ринку землі) пропозиції щодо підготовки щорічної національної доповіді про реалізацію державної політики у сфері земельних відносин, боротьби з організованою злочинністю та кримінальними правопорушеннями у цій сфері, основні напрями, результати запобігання таким протиправним діям та ресурсні потреби;

– характеристика повноважень Держгеокадастру, Державної екологічної інспекції та Національної поліції у сфері використання та охорони земель і дотримання вимог земельного законодавства в Україні й окреслено шляхи удосконалення механізму їх застосування щодо запобігання кримінальним правопорушенням;

– виокремлення комплексу детермінантів порушень земельного законодавства, а також напрями удосконалення діяльності державного інспектора Держгеокадастру по їх виявленню й усуненню;

– опрацювання змісту та структури моніторингу земель, що складає систему спостереження за станом земельного фонду з метою своєчасного виявлення змін, їх оцінки, відвернення та ліквідації наслідків негативних процесів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали дослідження впроваджено та мають перспективи подальшого використання у:

законотворчій діяльності – під час удосконалення законодавства щодо запобігання правопорушенням у сфері використання та охорони земель і дотримання вимог земельного законодавства в Україні;

діяльності правоохоронних органів – при розробленні й удосконаленні відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів, підготовці методичних рекомендацій з питань організації запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин підрозділами Національної поліції України (акти Головного слідчого управління Національної поліції України від 01.07.2021 та Головного слідчого управління Державного бюро розслідувань від 02.07.2021);

освітньому процесі та науково-дослідній роботі – під час підготовки лекцій, навчальних і практичних посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінології, кримінального права, кримінально-виконавчого права, кримінального процесуального права, оперативно-розшукової діяльності, а також при проведенні різних видів занять із відповідних дисциплін у процесі підготовці бакалаврів, магістрів за спеціальністю 081 «Право» та в системі підвищення кваліфікації працівників Національної поліції України (акти Донецького державного університету внутрішніх справ від 09.07.2021 та 19.07.2021).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднені автором у виступах на міжнародних та всеукраїнській конференціях, зокрема: «Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки і оборони України» (м. Хмельницький, 15 листопада 2018 р.); «Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку» (м. Харків, 5–6 березня 2021 р.); «Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку» (м. Запоріжжя, 26–27 березня 2021 р.).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано в 12 наукових працях, серед яких шість статей – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук, дві – у зарубіжних юридичних виданнях, три статті – у збірниках тез наукових доповідей, навчально-методичному посібнику.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (238 найменувань на 23 сторінках) та п'яти додатків на 19 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 266 сторінок, із них основний текст дисертації – 210 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації; визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження; розкрито наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, надано відомості щодо шляхів і форм їх впровадження; наведено характеристику апробацій і публікацій дисертанта, в

яких відображено основні положення роботи.

Розділ 1 «Теоретико-правові засади дослідження запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Поняття та сутність земельних відносин»* встановлено, що земельні відносини як об'єкт правового регулювання є такими суспільними відносинами, що ґрунтуючись на праві власності, виникають під час реалізації встановлених функцій державного управління внаслідок застосування уповноваженими суб'єктами владних повноважень правових та організаційних заходів, спрямованих на забезпечення належного використання й охорони земель як особливого природного ресурсу. Вони складають сукупність суспільних відносин: а) суб'єктами яких можуть бути фізичні, юридичні особи, органи державної влади та місцевого самоврядування, іноземні держави, міжнародні організації, громадські об'єднання та організації – носії суб'єктивних юридичних прав та обов'язків; б) загальним об'єктом яких є земля, а безпосередніми об'єктами можуть виступати земельні ділянки, земля як природний ресурс, у тому числі ґрунти, інформація про землі; в) їх зміст становлять відносини права власності на землю та землекористування, їх раціональне використання, відтворення та охорона, діяльність органів публічного управління, відповідно до специфіки категорій земель, особливостей загального та безпосереднього об'єктів.

Сьогодні, в умовах трансформації земельних відносин (Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» (2020)), що призвели до збільшення кількості власників землі та землекористувачів, намітилася тенденція до стрімкого зростання кількості кримінальних правопорушень у цій галузі, тому особливої уваги набуває питання ефективного здійснення заходів запобігання кримінальним правопорушенням за використанням та охороною земель.

У підрозділі 1.2 *«Кримінальні правопорушення у сфері земельних відносин як об'єкт кримінологічного дослідження»* обґрунтовано, що на сучасному етапі розвитку країни існує об'єктивна необхідність кримінально-правової охорони земельних відносин, а сама криміналізація посягань у цій сфері передусім обумовлена їхньою суспільною небезпекою, яка визначається конституційними положеннями про землю, а так само важливістю та багатогранністю функцій, виконуваних землею – господарсько-економічною, поселенською, комунікаційною, просторово-територіальною, екологічною, оздоровчою, рекреаційною тощо.

На земельні ресурси як на основний складник довкілля, об'єкт права земельної власності й сільськогосподарської діяльності посилюється негативний антропогенний вплив, особливо небезпечний у випадках їх забруднення шкідливими засобами, псування, незаконного їх вилучення із сільськогосподарського обігу, їх безгосподарського використання тощо. Названі обставини зумовили встановлення кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні винні посягання, що завдають шкоду цьому природному ресурсу. Впливаючи на стан довкілля в цілому і створюючи екологічну небезпеку, такі діяння порушують права й інтереси землевласників і землекористувачів, погіршують економічні показники сільського господарства загалом.

Аналіз ознак складів кримінальних правопорушень у сфері земельних

відносин дозволив стверджувати, що більшість науковців обмежила кримінальні правопорушення цієї категорії винятково кримінальними правопорушеннями, передбаченими розділом VIII Особливої частини КК України, при тому, що об'єктом таких посягань є земельний правопорядок, установлений земельним законодавством, право власності на землю як об'єкт нерухомості, право постійного користування, право оренди. Це дало змогу розширити категорію кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин іншими розділами КК України та здійснити їх класифікацію: проти власності (ст. 197-1 КК України); екологічна спрямованість (ст. 239, 239-1, 239-2, 252 та 254 КК України), які у 66 % випадках поєднуються з використанням наданих службових повноважень (дії службових осіб при вчиненні кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним переходом права власності на земельні ділянки, зокрема, пайового, лісового, водного фонду тощо до іншої фізичної особи (ст. 364, 366, 367, 368 КК України)).

У підрозділі 1.3 «Зарубіжний досвід кримінально-правової охорони земельних відносин» наголошено, що очевидні євроінтеграційні прагнення України сформувати основи правової, соціальної, екологічно орієнтованої держави вимагають вивчення та втілення в життя досвіду розбудови діючих у країнах Європейського Союзу політичних, економічних, соціальних, правових механізмів щодо подолання екологічної злочинності, зокрема й урахування в кримінальному законодавстві найкращих, найкорисніших для нашого суспільства наукових досягнень. Аналіз кримінального законодавства більшості європейських держав (Бельгія, Іспанія, Нідерланди, Румунія, Польща, Німеччина) дав підстави стверджувати про відсутність норм, схожих з тими, що забезпечують кримінально-правову охорону земель в Україні. Такі діяння переважно охоплені главами або розділами кодексів, які встановлюють кримінальну відповідальність за завдання шкоди не тільки довкіллю, а й власності, господарській діяльності, порядку управління та навіть правосуддю. Натомість кримінальні кодекси держав пострадянського простору передбачають відповідальність за злочини, схожі з тими, що криміналізовано в Україні.

Доведено, що українським кримінальним законодавством, на відміну від зарубіжних країн, не визначено відповідальність за порушення землекористування, унаслідок цього безпідставно змінюється цільове призначення сільськогосподарських земель, їх дрібнять на невеликі ділянки, унеможливаючи таким чином збереження для ведення цілеспрямованої сільськогосподарської діяльності на великих земельних площах. Тому доцільно криміналізувати не безпосередньо використання земель не за цільовим призначенням, а незаконну зміну цільового призначення земель, унесення змін до Державного земельного кадастру та недотримання вимог землекористування. У цьому аспекті критерієм диференціації кримінальної відповідальності за службові зловживання, пов'язані зі сферою земельних відносин, за законодавством більшості європейських країн є не ознаки самого предмета конкретного кримінального правопорушення, а та обставина, що земля була предметом виконанням покладених на службову особу обов'язків або повноважень чи знаходилася під її контролем.

Розділ 2 «Кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин в Україні» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Стан і тенденції кримінальних правопорушень у сфері

земельних відносин в Україні» встановлено, що доля екологічної злочинності в структурі злочинності, незважаючи на загальну тенденцію до збільшення, залишається незначною та становить 0,3–0,5 %. Однак, суттєвим є приріст кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин за останні десять років з 387 (2009 р.) до 1669 (2020 р.), а їх частка у структурі екологічної злочинності становить 4,8 %. У 2015–2020 роках вручено повідомлення про підозру 554 особам (2015 р. – 194, 2016 р. – 177, 2017 р. – 71, 2018 р. – 47, 2019 р. – 20, 2020 р. – 45), направлено до суду 533 кримінальні провадження (у 2015 р. – 192, 2016 р. – 167 (приріст до попереднього року – -13%), 2017 р. – 68 (-60%), 2018 р. – 42 (-39%), 2019 р. – 20 (-52%) та 2020 р. – 44 (+110%)), з них з обвинувальним актом – 448; з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності – 85. Кримінальні правопорушення, у яких провадження закрито – 600 (2015 р. – 279, 2016 р. – 103, 2017 р. – 48, 2018 р. – 44, 2019 р. – 57, 2020 р. – 69). Встановлена сума матеріальних збитків (у млн. грн.): у 2015 р. – 4482,23; 2016 р. – 1914,3; 2017 р. – 426,77; 2018 р. – 798,27; 2019 р. – 44,81 та 2020 р. – 689,10. Необхідно відзначити, що серед загального числа кримінальних правопорушень, предметом злочинного посягання яких є земельна ділянка, значну частину займають кримінальні правопорушення корупційної спрямованості у сфері службової діяльності за ст. 364 (20 %), ст. 366 (58 %) та ст. 368 (12 %) КК України.

Дослідження «географії» дозволило зробити висновок, що збільшення кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень спостерігається в усіх регіонах України. Найбільші значення спеціальних коефіцієнтів екологічної злочинності мають Рівненська (22), Херсонська (16,9) та Житомирська (14,6) області, а найвищими показниками інтенсивності кримінальних дій у сфері земельних відносин характеризуються великі, промислово розвинені регіони (Дніпропетровська, Одеська та Харківська області, м. Київ), що обумовлюється незаконним відведенням земельних ділянок не за призначенням.

Наголошено на високому ступені латентності таких кримінальних правопорушень. Причини укриття інформації від реєстрації полягають у: відсутності чітких норм, які характеризують кримінальні правопорушення у сфері земельних відносин, і передбачають відповідальність службових осіб (64%); відсутності у правоохоронних органів зацікавленості у виявленні латентних кримінальних правопорушень, так як це тягне додаткове навантаження в роботі і проблеми зі службовими особами (36 %). На ефективність запобігання, поряд з об'єктивними труднощами впливають організаційні прорахунки та порушення у діяльності слідчих й оперативно-розшукових підрозділах, органах прокуратури: відсутність ефективною відомчої системи заходів, спрямованих на своєчасне виявлення та усунення фактів укриття кримінальних правопорушень від реєстрації (41 %); недостатність контролю, аудиторських перевірок, ревізій або підкуп перевіряючих службових осіб (37 %); безвідповідальність керівників й співробітників правоохоронних органів (12 %).

У підрозділі 2.2 «Детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин в Україні» виокремлено та проаналізовано різні чинники розвитку країни що впливають на сферу земельних відносин, які диференційовано на правові, економічні, організаційні. Ядром злочинності у цій сфері є використанням службового становища, чому сприяють не сформований в повному обсязі Земельний кадастр, слабка правова обізнаність населення в галузі земельних відносин, відсутність бажання у

громадян отримувати у володіння землю легальним шляхом, встановлення високих трансакційних витрат при оформленні земельної ділянки та довготривалість самого процесу оформлення.

Головною причиною збільшення кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин 99 % опитаних громадян назвали корупцію, що виявляє як міжвідомчі горизонтальні (місцева адміністрація – прокуратура – поліція – Держгеокадастр – Держекоінспекція), так і вертикальні зв'язки. Злочинність у сфері земельних відносин у цьому аспекті постає в симбіозі з політичною корупцією, кримінальні ефекти поширення якої репрезентовані дисфункціями всіх рівнів і ланок в структурі правоохоронної системи, системи державного управління у сфері охорони довкілля та забезпечення раціонального природокористування загалом.

Криміногенні фактори, котрі виступають як детермінанти корупційної злочинності, досить численні, різноманітні й зумовлені суттєвими протиріччями в соціально-економічному житті суспільства. Доведено, що кожен окремий фактор не може відігравати визначальну роль у вчиненні кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин, що дозволяє об'єднати фактори вчинення і представити їх у вигляді складного комплексу причинно-наслідкових зв'язків: від загальних факторів екологічної злочинності до окремого кримінального правопорушення у сфері земельних відносин. До об'єднуючих чинників, що детермінують вчинення кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин слід віднести: певний колектив службовців з поширеним в ньому корупційним кліматом, відсутність системної і цілеспрямованої роботи з кадрами щодо підбору персоналу, подальшу роботу по недопущенню деформації особистісних характеристик службовців, а також відсутність соціального контролю, що не має надійного кримінально-правового інструменту захисту земельних відносин, й неефективність роботи правоохоронних органів. Розкрито зміст зазначених криміногенних факторів, що необхідно враховувати при виробленні заходів запобігання відповідним кримінально-протиправним проявам.

У підрозділі 2.3 «Характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері земельних відносин в Україні» надана типологічна характеристика особи такого злочинця, в результаті якої шляхом зіставлення кримінологічно значущих ознак (мотивація, наявність попередніх судимостей, спосіб та засіб вчинення кримінального правопорушення, значення конкретної життєвої ситуації) запропоновано два варіанти типології осіб: 1) загальний – фізична осудна особа незалежно від громадянства, яка досягла 16-річного віку (надання недостовірної інформації до органів влади і суду та шляхом обману (підробки документів) для отримання земельної ділянки) (32 %); 2) спеціальний – службові особи (68 %).

Проведено ранжирування службових осіб, залежно від місця роботи, зокрема: а) органів місцевого самоврядування; б) відділів земельних ресурсів, управлінь земельних ресурсів в областях (начальники та їх заступники); в) районних відділів та філій в областях Держгеокадастру, ДП «Центр державного земельного кадастру», ДП «Науково-дослідний та проектний інститут землеустрою»; г) підприємств, установ чи організацій державної або приватної форми власності (директор, інженер-землевпорядник підприємства тощо); д) державної сільськогосподарської інспекції (інспектори, старші інспектори, головні державні інспектори); е) управління екологічної інспекції; є) голови земельних комісій міської та обласної рад, голови комісій з питань

агропромислового комплексу, земельних ресурсів, охорони навколишнього середовища та інші; ж) депутати, які входять до складу постійних комісій з питань земельних відносин. Встановлено груповий характер вчинення кримінальних правопорушень службовими особами за попередньою змовою – 37 %, організованою групою – 25 %, злочинною групою осіб – 20 %, злочинною організацією – 11 %.

У дослідженні, на підставі аналізу способів учинення кримінальних правопорушень і стадій проведення операцій із землею, визначено ряд характерних ознак учинення із визначенням дій, при виконанні яких можуть вчинятися кримінальні правопорушення, та осіб, які можуть вчиняти ці протиправні дії, що надає можливість виявити та запобігти таким кримінальним правопорушенням, встановити особу-злочинця.

Розділ 3 «Заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин в Україні» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин»* встановлено, що Конституцією України сформульовані положення, що закріплюють право громадян на землю, а також визначені основні повноваження публічних органів управління у сфері земельних відносин. Водночас, під час проведення земельної реформи, важливим кроком стало прийняття Земельного кодексу України (2001), який став першим нормативно-правовим актом у вітчизняному законодавстві, за яким права власності на землю максимально відповідали положенням Основного закону країни. Такий правовий акт є загальногалузевим кодифікованим спеціалізованим законом у системі законодавства України, а у системі земельного законодавства – основним. Незважаючи на те, що він зберігає чинність вже близько 20-ти років, у нього за весь час його дії було внесено більш ніж сто змін і доповнень, що істотно змінили первісний зміст його нормативних приписів.

Однак, правове регулювання земельних відносин в Україні має низку законодавчих недоліків, що ускладнюють формування ринку землі, роблять неефективними заходи з охорони земель і ґрунтів, сприяють поширенню випадків самовільного зайняття земельних ділянок та їх безгосподарського використання. Підзаконні нормативні акти, які приймаються на виконання законів, здебільшого мають фрагментарний характер, тому реалізація багатьох норм законодавчих актів є вкрай складною, дає можливість трактувати норми на місцях по-різному. Крім того, строкатість та неконкретність норм законодавства дає можливість органам місцевого самоврядування ховатись за колегіальним рішенням, здійснювати регулювання земельних правовідносин, незважаючи на інтереси держави та громадян. Особливо це стосується економічних важелів регулювання питань передачі чи продажу земельних ділянок у власність. Така ситуація щодо правового регулювання земельних відносин в Україні спонукає до вчинення адміністративних та кримінальних правопорушень у цій сфері. Тому, серед головних завдань із забезпечення ефективності діяльності у сфері земельних відносин визначено необхідність удосконалення заходів щодо усунення порушень та запобігання правопорушенням земельного законодавства. Одним із найбільш важливих засобів захисту земельних правовідносин є контроль з боку відповідних державних органів та громадськості за додержанням норм чинного законодавства, виявлення порушень і притягнення правопорушників до адміністративної відповідальності, яка постає необхідною правовою гарантією

законності у сфері земельних відносин.

Встановлено, що тривала відсутність вільного обігу земель має негативні наслідки: тіньове використання земель, корупція у земельній сфері, відсутність конкуренції, заниження ціни орендної плати за землю, недоотримання надходжень в місцеві бюджети, відсутність іпотечного кредитування під заставу земель тощо. Крім того, земельний мораторій обмежує конституційне право власності на землю. Громадяни України, які відчують негативний вплив такого обмеження конституційного права власності на землю, намагаються захистити порушене право у судах, у тому числі і у Європейському суді з прав людини.

У підрозділі 3.2 «Спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин» обґрунтовано багатофункціональний підхід до спеціально-кримінологічного запобігання таким кримінальним правопорушенням у вигляді контрольно-наглядової діяльності (проведення перевірок, спостережень, обстежень, інвентаризації, інспектування; розгляд звернень юридичних і фізичних осіб та документації із землеустрою) (58 %) та моніторингу земельних відносин (інформаційна система для комплексної оцінки та прогнозування стану земель у майбутньому, що включає систематичні спостереження за станом земель, оцінку цього стану та процесів, пов'язаних із земельними ресурсами) (42 %). Така діяльність спрямована на встановлення факту заволодіння ґрунтовим покривом чи землями водного фонду без відповідного дозволу, розміру матеріальної шкоди, змісту правовстановлюючих і технічних документів на землю, документів, до яких внесено неправдиві відомості чи які мають ознаки матеріального підроблення, визначення способу внесення неправдивих відомостей, а також документів, які регламентують повноваження осіб, уповноважених приймати рішення щодо зміни права власності на землю тощо.

Найбільшу специфіку в аспекті запобігання мають документи, які підтверджують права власності (володіння, користування, розпорядження) земельною ділянкою (акт встановлення та погодження меж земельної ділянки в натурі; рішення органу місцевого самоврядування щодо переходу права власності на землю; кадастрово-шнурова книга; експлікація земельних угідь і ситуаційна схема; план зовнішніх меж земельної ділянки; кадастровий план з кресленням меж контурів угідь земельної ділянки; відомість вирахування площі земельної ділянки; висновок відділу містобудування, архітектури та житлово-комунального господарства органу місцевого самоврядування про погодження проектів із землеустрою; висновок про наявність обмежень на використання земельної ділянки; господарські книги, в яких міститься інформація про власника земельної ділянки, площу земельної ділянки та її цільове призначення тощо).

Запропоновано проводити спільні наради за участю обласних державних адміністрацій, територіальних (окружних) органів прокуратури, поліції, Служби безпеки України, Держекоінспекції, Держгеокадастру з метою напрацювання, затвердження та проведення спільних заходів з питань охорони земель і проведення систематичних перевірок на предмет законності володіння, користування та розпорядження землею за призначенням. За результатами проведених нарад проводити спільні рейди у складі мобільних рейдових груп, створених на підприємствах, що належать до сфери управління Держгеокадастру, із залученням працівників поліції.

У підрозділі 3.3 «Індивідуально-профілактичні заходи запобігання

кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин» доведено, що такі заходи повинні бути спрямовані на запобігання правопорушенням у сфері використання та охорони земель і дотримання вимог земельного законодавства в Україні й недопущені протиправної поведінки з боку конкретних осіб й складатися з таких етапів: до формування мотиву злочинного прояву (дії) та наміру його вчинити; після його сформованості, але до початку реалізації; після початку реалізації наміру через вчинення конкретних протиправних (корупційних) діянь. З метою запобігання уповноваженими суб'єктам повинні застосовуватися вимога припинення окремих протиправних дій; перевірка документів на земельну ділянку (агрохімічний паспорт, проект внутрігосподарського землеустрою щодо еколого-економічного обґрунтування використання земель тощо); огляд земельної ділянки, території; тимчасове обмеження або заборона доступу громадян до окремих ділянок місцевості; встановлення обмежень щодо певних видів сільськогосподарської діяльності, зокрема посівів певних культур тощо; ревізування; контрольно-наглядові перевірки.

На їх основі визначено напрями діяльності оперативних підрозділів Національної поліції, щодо їх мінімізації, зокрема: оперативно-розшукові (виявлення, відвернення, припинення і розкриття кримінальних правопорушень, встановлення осіб, які готують або вчинили протиправні дії, переховуються від правоохоронних органів (суду), ухиляються від покарання, виявлення документів, що підтверджують протиправні дії з землею); оперативно-перевірочні (забезпечення адміністративних режимів за допомогою оперативно-розшукових сил, засобів і методів); пошуково-інформаційні (збирання з різних джерел та аналіз інформації щодо криміногенної земельної ситуації в районі, області; припинення злочинної діяльності осіб (їх груп) відповідного спрямування, недопущенні завершення задуманих, підготовлюваних та розпочатих злочинів з одночасним ужиттям комплексу процесуальних заходів щодо притягнення правопорушників до відповідальності; моніторинг, вивчення, аналіз та узагальнення ефективності запобіжних заходів).

ВИСНОВКИ

У **дисертації** на основі узагальнення концепцій вітчизняних і зарубіжних учених, законодавства та багаторічної практики правоохоронних органів України та інших країн розроблено наукові положення й отримано результати, що в сукупності розв'язують важливу наукову задачу запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин в Україні, зокрема:

1. Земля – це складова частина навколишнього природного середовища, яка являє собою територію суші, а також територію під водними об'єктами, що характеризується як природний ресурс, просторовий базис і основний засіб виробництва, з приводу якої виникають суспільні правовідносини та є основним засобом виробництва у сільському і лісовому господарстві й місцем розташування об'єктів нерухомого майна в межах території України, складає матеріальну основу її територіальної цілісності та суверенітету.

Численні порушення законодавства в сфері земельних відносин завдають суттєвої шкоди гарантованим Конституцією України (ст. 14) правам і законним інтересам громадян, а працівники правоохоронних органів постійно стикаються з труднощами запобігання таким протиправним діям. Найбільш суттєвими

причинами виникнення такої складної ситуації є: недосконалість, а в деяких випадках узагалі відсутність, нормативної бази, що регулює сферу земельних відносин (51 % опитаних респондентів); недостатня обізнаність працівників органів державної влади й місцевого самоврядування із земельним законодавством (33 %); відсутність налагодженої взаємодії правоохоронних органів та органів влади у частині запобігання «земельним кримінальним правопорушенням» (59 %), методичних розробок запобігання кримінальним правопорушенням даного виду (53 %); постійне внесення змін до земельного законодавства і в певних випадках суперечність нормативно-правових актів (37 %); відсутність конкретної особи, яка відповідає за відведення земельної ділянки (колективна безвідповідальність) (72 %). Такі недоліки зумовлюють ретельне вивчення та пошук шляхів їх подолання.

2. Дослідження історичних передумов становлення кримінальної відповідальності за правопорушення у сфері земельних відносин дозволило виділити такі періоди розвитку вітчизняного законодавства у цій сфері: I) до XII ст. – посягання на земельні відносини кваліфікуються винятково як посягання на власність у цивільно-правовому розумінні; II) XII–XVII ст. – наявність низки нормативно-правових актів щодо правової охорони земельних відносин; III) XVII ст. – початок XX ст. – запровадження на кодифікованому законодавчому рівні кримінальної відповідальності за незаконне посягання на земельні відносини; IV) 1918–1922 рр. – скасування радянською владою законодавства Російської імперії та формування власного в межах тотальної націоналізації економіки; V) 1922–1991 рр. – уведення в дію трьох кримінальних кодексів і залишення не вирішеним питання належної кримінально-правової охорони земельних відносин; VI) 1991–2001 рр. – розвиток національної економіки в умовах державної незалежності, удосконалення чинних і прийняття нових нормативно-правових актів у сфері правової охорони земельних відносин; VII) 2001 р. і дотепер – прийняття нового КК та низки змін і доповнень, спрямованих на охорону земельних відносин

Земельні відносини як об'єкт кримінально-правової охорони – це сукупність відносин у сфері володіння, користування, розпорядження, охорони, раціонального використання й відтворення земель у межах території України, у разі посягання на які заподіюється значна майнова (економічна) шкода державі, народу України, а також докільню або створюється небезпека заподіяння такої шкоди. До кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин віднесені діяння передбачені ст. 197-1, 239, 239-1, 239-2, 252, 254 КК України. Об'єкт кримінально-правової охорони земельних відносин – земельний правопорядок, установлений земельним законодавством, право власності на землю як об'єкт нерухомості, право постійного користування, право оренди. Суб'єкт досліджуваних відносин фізичні чи юридичні особи, органи місцевого самоврядування й органи державної влади, які наділені правом володіння, користування, розпорядження земельними ділянками; особи, з якими вони взаємодіють. Предмет земельних відносин – установлена законом необхідність цільового використання земель; змістом цих суспільних відносин є право органів місцевого самоврядування й органів державної влади на нормальне здійснення делегованих законом повноважень і право фізичних та юридичних осіб на реалізацію гарантованих Конституцією України прав і свобод.

3. Здійснення порівняльно-правового аналізу національного та зарубіжного кримінального законодавства, яке регламентує відповідальність за

кримінальні правопорушення у сфері земельних відносин, уможливило виявлення спільних і відмінних рис у законодавстві країн постсоціалістичної, континентальної й англо-американської правових сімей щодо кримінально-правової охорони таких відносин, які віднесені до категорії кримінальних правопорушень зазвичай у сфері господарської діяльності та порядку управління. На основі чого та враховуючи найважливіші для України документи, що визначають міжнародні стандарти у розумінні злочинності у сфері земельних відносин пов'язаної з наданням публічних послуг (Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ETS 173, 1999 р.), Конвенція ООН проти корупції (2003 р.)), запропоновано криміналізувати не безпосередньо використання земель не за цільовим призначенням, а незаконну зміну цільового призначення земель, унесення змін до Державного земельного кадастру та недотримання вимог землекористування.

4. Кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин неминуче повинна охоплювати усі кримінологічно значущі ознаки екологічної злочинності (рівень, коефіцієнти, структуру, динаміку, характер, стан, «ціну», латентність). Відповідно до критерію комплексності та повноти кримінологічної характеристики, вона має спрямовуватись також і на встановлення детермінантів, особливостей особи злочинця, що однаковою мірою стосується запобігання таким протиправним діям. Протягом 2015–2020 років було виявлено 1669 кримінальних правопорушень у сфері охорони земель, або 5 % від усієї кількості екологічних кримінальних правопорушень. З них найбільшу частку становить самовільне зайняття земельної ділянки (ст. 197-1 КК) та забруднення або псування земель (ст. 239 КК України) – 59 %. Питома вага безгосподарського використання земель (ст. 254 КК України) становить 21 %. Найменшими у цій групі кримінальних правопорушень є частки незаконного заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ст. 239-1 КК України) і незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах (ст. 239-2 КК України) – 12 та 8 % відповідно. Однак такі посягання доповнили КК України лише у 2009 р., а відтак, питома вага цих кримінальних правопорушень у структурі всіх екологічних кримінальних правопорушень у сфері охорони земель протягом останніх років постійно зростає.

5. Наголошено на превалюванні серед організаційно-управлінських чинників екологічної злочинності корупції як системного явища, що укорінилась у діяльності суб'єктів природокористування як основний, швидкий та найбільш дієвий протиправний засіб вирішення питань і досягнення визначених цілей, основними з яких є отримання максимального незаконного доходу на постійній і безкарній основі та з гарантованим результатом. Головними недоліками в діяльності контролюючих державних органів, які в багатьох випадках сприяють учиненню кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин, є: видача керівниками безномерних направлень на проведення перевірок, а також видача бланків перевірок без заповненого рядка об'єкта перевірки (31 % опитаних); відсутність номерних актів перевірок, протоколів і постанов про накладення адміністративних штрафів (29 %); перевірка дотримання земельного законодавства проводиться з попереднім попередженням фізичних і посадових осіб (ці дії надають можливість службовим особам підприємств, установ і організацій усунути недоліки щодо порушення земельного законодавства (46 %)). Ступінь латентності корупційних

кримінальних правопорушень серед працівників природоохоронних органів сягає 98 %, що є суттєвим фактором обструкції та симуляції природоохоронної функції держави.

6. Сформована кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері земельних відносин, зокрема це особи: чоловічої статі (78 %) віком від 30 до 59 років (75 %), що свідчить про соціальну зрілість та достатню сформованість потреб і способів їх задоволення; громадяни України (99 %); з повною вищою (8 %) або базовою вищою (49 %) освітою. Частка службових осіб складає 68 %, а їх діяльність характеризується неналежним виконанням своїх обов'язків при наданні земельної ділянки у власність або оренду, у процесі відведення земельної ділянки у власність, контролю за дотриманням земельного законодавства, погоджені з відведення земельної ділянки у власність, проведенні робіт із землеустрою, відповідно до наданої ліцензії Держгеокадастру.

7. Загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин повинні бути спрямовані на вирішення інституційних, соціальних, економічних і правових проблем у сфері організації, управління земельними відносинами шляхом удосконалення державної політики і правозастосовної діяльності, а саме: 1) негайне розроблення та прийняття стратегії розвитку кримінологічної політики, що включає в себе заходи як кримінально-правового впливу, так і державного регулювання, спрямовані на недопущення або своєчасне усунення можливих негативних явищ, здатних викликати кримінальне загострення у сфері земельних відносин в Україні; 2) на основі Стратегій національної безпеки України (2020) та боротьби з організованою злочинністю (2020) подальший розвиток форм і методів програмно-цільового підходу з удосконалення відповідних процесів, аби суттєво розширити арсенал правоохоронної діяльності; 3) прийняття Державного комплексного плану запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин, охорону і захист земельного фонду України, який сприятиме розробці регіональних планів запобігання кримінальній протиправності; 4) прийняття Комплексного плану запобігання правопорушенням у сфері земельних відносин за областями України.

8. Серед суб'єктів спеціально-кримінологічного запобігання ключова роль належить Держекоінспекції, Держгеокадастру, прокуратурі та Національній поліції (90 %) уповноваженими здійснювати превентивну та профілактичну діяльність, виявляти та припиняти правопорушення, встановлювати причини та умови, що сприяють вчиненню, вживати заходи до їх усунення. Спеціально-кримінологічна діяльність таких суб'єктів включає контрольно-наглядову діяльність та моніторинг.

З метою удосконалення контрольно-наглядової діяльності варто схвалити проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про стратегію реформування системи дотримання земельного законодавства, використання та охорони земель усіх категорій і форм власності, родючості ґрунтів на 2022–2025 рр.», що формуватиме та забезпечуватиме реалізацію кримінологічної політики у сфері земельних відносин в Україні та природоохоронної просвіти, а також прийняти План реалізації цієї стратегії, у разі прийняття якого Держгеокадастр буде визначена відповідальним виконавцем за низкою завдань.

Запропоновано комплексне використання кримінологічного-земельного моніторингу, у рамках розробки Державної автоматизованої системи кримінологічної інформації, яка відповідатиме за накопичення й обробку даних

про криміногенні фактори у земельній сфері та включатиме автоматизацію збору, аналізу і зберігання інформації та оперативного надання її природоохоронним органам з метою ефективного використання можливостей геоінформаційних систем, безпілотних апаратів

9. Основними організаційно-тактичними формами індивідуально-профілактичної діяльності Національної поліції, що застосовуються з метою запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин є: 1) ініціативний пошук і фіксація фактичних даних про злочинні діяння, які дозволяють встановити осіб, які вчиняють (вчинили) «земельні кримінальні правопорушення»; визначити перелік документів і предметів, які містять інформацію про кримінальні правопорушення даної категорії; провести об'єктивний аналіз стану виконання законів і виявити уразливі ділянки, а також осіб, які порушують його. При цьому, оперативний працівник отримує можливість більш точно застосувати першочергові заходи по ліквідації причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень; 2) проведення гласних і негласних заходів (операцій) за допомогою сил, засобів і методів оперативно-розшукової діяльності з метою викриття та припинення злочинів; 3) оперативно-розшукова профілактика з метою запобігання вчиненню злочинів фігурантами, а також створення на основі аналізу криміногенної обстановки умов, що об'єктивно перешкоджають вчиненню злочинів проти довілля на певній території; 4) проведення негласних слідчих (розшукових) дій у межах досудового розслідування, розшуку злочинців.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Семенишина-Фіголь Б. М. Особливості предмета й об'єктивної сторони складу злочину передбаченого ст. 317 ККУ. *Науковий Вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. №4 (109). С. 263–270.
2. Sergey Petkov, Viktoriia M. Savishchenko, Bohdana Semenyshyna-Fihol, Tetiana A. Poda, Iryna M. Chaika. Application of Mock-Court as an Interdisciplinary Model for Consolidation of Professional Training of Law Students. *Journal of Education and e-Learning Research*. 2020. Vol. 7. No. 2. С. 122–129.
3. Bohdana Semenyshyna-Figol. Social conditionality of criminalization of violations in the field of land relations in Ukraine. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. № 8 (36). Vol 2. S. 180–185.
4. Семенишина-Фіголь Б. М. Земельні відносини як об'єкт кримінально-правової охорони в Україні. *Правовий часопис Донбасу*. 2021. №2. С. 96–105.
5. Семенишина-Фіголь Б. М. Особливості правового регулювання земельних відносин в Україні. *Наше право*. 2021. №2. С. 179–184.
6. Семенишина-Фіголь Б. М. Зарубіжний досвід запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. № 1. С. 65–70.
7. Семенишина-Фіголь Б. М. Генеза кримінально-правової охорони земельних відносин в Україні. *Юридичний вісник*. 2021. № 2. С. 237–245.
8. Семенишина-Фіголь Б. М. Загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*. 2021. № 50. С. 94–98.
9. Семенишина-Фіголь Б. М. Взаємодія органів поліції та громадських організацій у протидії наркозлочинності. *Освітньо-наукове забезпечення*

діяльності складових сектору безпеки і оборони України: матеріали XI Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 15 листоп. 2018 р.). Хмельницький : НАДПСУ, 2018. С. 287–289.

10. Семенишина-Фіголь Б. М. Вплив тіньової економіки на земельну безпеку України. *Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 5–6 берез. 2021 р.). Харків : ГО «Східноукраїнська наукова юридична організація», 2021. С. 56–59.

11. Семенишина-Фіголь Б. М. Деякі особливості зарубіжного досвіду контрольно-наглядової діяльності у сфері використання та охорони земельних ресурсів. *Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 26–27 берез. 2021 р.). Запоріжжя : «Істина», 2021. С. 61–65.

12. Система органів державної влади з правоохоронними функціями в Україні: навч.-метод. посіб. / Д. Й. Никифорчук, В. І. Василичук, Б. М. Семенишина-Фіголь та ін.; за заг. ред. О. Ю. Бусол. Київ : ФОП Кандиба Т. П., 2019. 439 с.

АНОТАЦІЇ

Семенишина-Фіголь Б.М. Кримінологічна характеристика та запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин в Україні. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Донецький державний університет внутрішніх справ. – Маріуполь, 2021.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню кримінологічних проблем запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин в Україні. Уперше поставлено й вирішено наукову задачу розроблення цілісного теоретичного та практичного підходу до формування стратегії запобігання таким кримінальним правопорушенням, що надало можливість обґрунтувати пропозиції, спрямовані на удосконалення законодавства та практики його застосування уповноваженими суб'єктами. Розкрито зміст земельних відносин в Україні та особливості зарубіжного досвіду діяльності правоохоронних органів у запобіганні протиправним діям у такій сфері. Проведено кримінологічний аналіз кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин, охарактеризовано їх структуру та динаміку. Розкрито зміст детермінант, що сприяють криміналізації сфери довкілля. Запропоновано концептуальне бачення шляхів реалізації правових та організаційних заходів запобігання на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуально-профілактичному рівнях.

Ключові слова: земля, земельні відносини, кримінологічна характеристика, детермінанти, особа злочинця, запобігання кримінальним правопорушенням, контроль, нагляд.

Семенишина-Фіголь Б.Н. Кримінологическая характеристика и предотвращение уголовных правонарушений в сфере земельных отношений в Украине. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-

исполнительное право. – Донецкий государственный университет внутренних дел. – Мариуполь, 2021.

Диссертация посвящена комплексному исследованию криминологических проблем предотвращения уголовных правонарушений в сфере земельных отношений в Украине. Впервые поставлена и решена научная задача разработки целостного теоретического и практического подхода по формированию стратегии предотвращения таких уголовных правонарушений, что дало возможность обосновать предложения, направленные на усовершенствование законодательства и практики его применения уполномоченными субъектами. Раскрыто содержание земельных отношений в Украине и особенности зарубежного опыта деятельности правоохранительных органов по предотвращению противоправным деяниям в этой сфере. Проведен криминологический анализ уголовных правонарушений в сфере земельных отношений, охарактеризованы их структура и динамика. Раскрыто содержание детерминант, содействующих криминализации сферы окружающей среды. Предложено концептуальное видение путей реализации правовых и организационных мер предотвращения на общесоциальном, специально-криминологическом и индивидуально-профилактическом уровнях.

Ключевые слова: земля, земельные отношения, криминологическая характеристика, детерминанты, личность преступника, предотвращение уголовных правонарушений, контроль, надзор.

Semenishina-Figol B.M. Criminological characteristics and prevention of criminal offenses in the field of land relations in Ukraine. - *On the rights of the manuscript.*

The dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of legal sciences on a specialty 12.00.08 - criminal law and criminology; criminal executive law. - Donetsk State University of Internal Affairs. - Mariupol, 2021.

The dissertation is devoted to the complex research of criminological problems of prevention of criminal offenses in the field of land relations in Ukraine. For the first time, the scientific task of developing a holistic theoretical and practical approach to the formation of a strategy for the prevention of such criminal offenses was set and solved, which provided an opportunity to justify proposals aimed at improving the legislation and practice of its application by authorized entities.

On the basis of modern legal understanding, the principles of criminological policy in the field of protection of one of the fundamental elements of the environment - land resources as an object of the environment, legal relations of land ownership and agricultural activities.

The author's definition of prevention of criminal offenses in the field of land relations as the activity of authorized state bodies is aimed at illegal criminal acts related to possession, use, disposal, protection, rational use and reproduction of land and consists in international, national, regional and departmental (interdepartmental) levels of a set of preventive measures, including systematic criminological analysis, detection and elimination of determinants that contribute to the commission of certain criminal offenses, exposing persons (their associations) who commit such acts, detection and cessation of criminal acts at the stages of preparation or attempt, as well as prevention (minimization) of their negative consequences by compensating for damages, return of illegally acquired assets, restoration of violated rights.

Land relations as an object of criminal law protection is a set of relations in the field of possession, use, disposal, protection, rational use and reproduction of lands within the territory of Ukraine, in case of encroachment which causes significant property (economic) damage to the state, people of Ukraine, as well as the environment or the danger of causing such damage. The criminal offenses in the field of land relations include acts under Art. 197-1, 239, 239-1, 239-2, 252, 254 of the Criminal Code of Ukraine. Object of criminal law protection of land relations - land law established by land legislation, ownership of land as real estate, the right of permanent use, the right of lease. The subject of the studied relations is natural or legal persons, local self-government bodies and state authorities, which are endowed with the right to own, use, dispose of land plots; persons with whom they interact. Subject of land relations - the need established by law for the purposeful use of land; The content of these social relations is the right of local governments and public authorities to the normal exercise of powers delegated by law and the right of individuals and legal entities to exercise the rights and freedoms guaranteed by the Constitution of Ukraine.

Key words: land, land relations, criminological characteristics, determinants, identity of the offender, prevention of criminal offenses, control, supervision.